

Faktory související s rostoucím výskytem HIV/AIDS v ČR

Factors related to the rise of HIV/AIDS in the Czech Republic

Viktor Mravčík, Michal Pitoňák, Robert Hejzák, Barbara Janíková, Ivo Procházka

Malý a kol. [2016] ve Zprávách CEM č. 9-10/2016 podali zevrubný popis epidemiologické situace v oblasti HIV v ČR do r. 2015. Svou analýzu uzavírají tím, že od r. 2002 výskyt infekce HIV výrazně narůstá, hlavní cestou přenosu je sex mezi muži, výskyt HIV označují za varující a trend za nepříznivý, přičemž proporcionální nárůst patří podle autorů k nejrychlejším v Evropě. S tímto hodnocením současného stavu lze jen souhlasit.

Ve svém krátkém sdělení se zamýšlíme nad některými souvislostmi současné situace:

- Biologické faktory podmiňující zvýšené riziko infekce u mužů, kteří mají sex s muži (MSM), jsou známy – riziko nákazy HIV je až 20x vyšší při análním než při vaginálním styku [např. Baggaley a kol., 2010]. O rizikovém chování MSM však máme v ČR k dispozici pouze dílčí informace [Procházka, 2015] a málo víme o případných změnách v chování, které by mohly objasnit zvýšení rizika přenosu HIV mezi MSM v ČR, neboť v této oblasti chybí konzistentní údaje. Nevíme tedy, zda se např. snižuje míra užívání kondomů při análním styku s náhodným partnerem, se stálým partnerem, zda roste rizikovitost sexuálních praktik, počet sexuálních partnerů, jak významnou roli hraje serosorting, zda se zvyšuje prevalence tzv. chemsexu apod., natož abychom měli dostatečné informace o příčinách případné změny v rizikovém chování.
- Rozpočet dotačního programu na prevenci HIV/AIDS ve výši 3 mil. Kč v několika minulých letech je naprosto nedostatečný, zvýšení na 5–10 mil. Kč v posledních letech je málo. Např. oblast harm reduction u problémových (injekčních) uživatelů drog je v rámci protidrogové politiky financována z veřejných rozpočtů souhrnnou částkou přibližně 200 mil. Kč ročně [Mravčík a kol., 2016] a ani tato suma není považována za dostatečnou. Přestože zdrojů na prevenci HIV/AIDS je nedostatek (nebo právě proto?), nedaří se cílit preventivní aktivity na skupinu MSM. Hrubou analýzou názvů projektů podpořených v r. 2016 ve dvou kolech dotačního programu MZ na řešení problematiky HIV/AIDS jsme odhadli, že z celkem 37 projektů podpořených celkovou částkou 9,8 mil. Kč bylo 8 projektů (22 %), které byly specificky zaměřeny na skupinu MSM a které byly podpořeny částkou 3,0 mil. Kč (31 %). Implementace preventivních programů vůbec, ale zejména těch zaměřených na MSM je tedy nedostatečná. Týká se to programů zaměřených na poskytování testování na vlastní žádost, terénních programů v komunitě MSM, které zvýší včasnou diagnostiku HIV a jiných pohlavně přenosných nákaz (STI), vy-

hledávání zdrojů, poskytování kondomů, preventivních kampaní zaměřených na změnu rizikového chování, programů zvyšujících dodržování režimových opatření a zdravotních doporučení u HIV pozitivních osob atd.

- Neuspokojivou situaci v míře realizace preventivních programů a dostupnosti testování dále podporuje rozpad sítě poraden HIV/AIDS, ke kterému došlo v kontextu systémových změn v hygienické službě v letech 2006–2012. Zatímco v r. 2006 existovalo v ČR 54 poraden, které byly provozovány orgány hygienické služby a rovnoměrně pokrývaly území ČR, v r. 2014 bylo Poraden AIDS provozováno v celé ČR pouze 23, přičemž v rámci hygienické služby pouze 13 [Hlavní hygienik ČR, 2014]. Takový pokles kapacit se zákonitě musí projevit v reálném objemu preventivních aktivit.
- Postexpoziční profylaxe (PEP) HIV po pohlavním styku není v ČR hrazena z veřejných zdrojů. Preexpoziční profylaxe (PrEP) není v ČR zatím součástí doporučeného postupu vůbec. Přitom mezinárodní organizace a asociace obě modalit jednoznačně doporučují jako součást preventivních strategií zejména mezi MSM. PrEP prokázala vysokou účinnost v prevenci HIV sérokonverze u MSM, je dobře tolerována, vznik rezistence je nízký a (kompenzační) nárůst rizikového sexuálního se nekoná [Spinner a kol., 2016]. Jako standardní metoda byla PrEP v roce 2016 zavedena ve Francii, Norsku a prakticky ve Velké Británii, v 17 dalších evropských zemích proběhly, probíhají nebo se chystají tzv. PrEP demonstrační projekty; ČR však mezi nimi chybí [European Centre for Disease Prevention and Control, 2016, out.com, 2016, NHS England, 2016]. I když je PrEP aktuálně dávána do souvislosti se zvýšeným rizikem dalších STI vlivem nárůstu podílu sexuálních styků bez kondomu a zvýšení počtu sexuálních partnerů, je pravděpodobné, že se na něm podílí rovněž zvýšená protestovanost nebo selekční bias, protože ve studiích PrEP se pravidelně vyšetřují i další STI a jsou do nich cíleně zařazovány právě osoby s vysokou mírou rizikového chování již při vstupu do studie. V souvislosti s jinými STI je PrEP vnímána jako příležitost ke zlepšení jejich včasné diagnostiky a léčby mezi MSM s nejvyšší mírou rizikového chování [Kojima a kol., 2016, Scott a Klausner, 2016].
- Stigmatizace HIV positivity a homosexuality je klíčovým tématem, které se prolíná napříč celou problematikou prevence HIV/AIDS [Pitoňák, 2016, Smit a kol., 2012]. Její součástí jsou obecná diskriminace či předsudky, ale také strukturální faktory v oblasti legislativy či jiného systémového nastavení. Sem patří také výlučnost

postupů při HIV infekci ve srovnání s jinými infekcemi včetně zákonné povinnosti hlásit svou HIV pozitivitu před zdravotním ošetřením, což v řadě případů vede k odmítnutí péče. Kvalitativní obsahová analýza českých médií ukázala, že HIV infekce je v ČR často prezentována diskriminačně jako „trest za abnormální chování, jako je injekční užívání drog nebo homosexualita“ [Kvášová a Nečas, 2011]. Trestní kauzy týkající se podezření z šíření lidské nakažlivé nemoci rovněž nepřispívají k destigmatizaci HIV pozitivních MSM v ČR. Naopak oslabují preventivní úsilí ve skupině MSM, protože zvyšují obavy ze styku „se systémem“ a motivují některé MSM ke kontaktu s poradenskými programy v zahraničí, např. v sousedním Německu [hiv-komunita.cz, 2016].

Výše uvedené aspekty doporučujeme zohlednit a akcentovat v právě připravovaném Národním programu řešení problematiky HIV/AIDS v České republice na další období. Domníváme se, že úspěch tohoto preventivního programu v budoucnu závisí do značné míry na tom, jak jej dokážeme cíleně zaměřit na nejohroženější skupinu, tj. gaye, bisexuály a další MSM.

VM, MP, RH a IP jsou členy meziresortní Koordinační pracovní skupiny pro řešení problematiky HIV/AIDS v ČR. Názory prezentované v tomto sdělení jsou jejich osobními názory a nepředstavují stanovisko koordinační pracovní skupiny.

Tento příspěvek byl podpořen institucionálním programem podpory Progres č. Q06/LF1 a projektem číslo LO1611 za finanční podpory MŠMT v rámci programu NPU I.

Viktor Mravčík
 Národní monitorovací středisko pro drogy
 a závislosti, Úřad vlády ČR
 Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta,
 Univerzita Karlova
 a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze
 Národní ústav duševního zdraví
 Michal Pitoňák
 Národní ústav duševního zdraví
 Robert Hejzák
 Česká společnost AIDS pomoc, z.s.
 Barbara Janíková
 Národní monitorovací středisko pro drogy
 a závislosti, Úřad vlády ČR
 Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta,
 Univerzita Karlova
 a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze
 Ivo Procházka
 Sexuologický ústav, 1. lékařská fakulta,
 Univerzita Karlova v Praze
 a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze

Korespondenční adresa:

MUDr. Viktor Mravčík, Ph.D.
 Národní monitorovací středisko
 pro drogy a závislosti
 Úřad vlády ČR
 Nábř. E. Beneše 4, 118 01 Praha 1
 tel: +420 224003865
 e-mail: mravcik.viktor@vlada.cz

ZDROJE

- BAGGALEY, R. F., WHITE, R. G. & BOILY, M. C. 2010. HIV transmission risk through anal intercourse: systematic review, meta-analysis and implications for HIV prevention. *Int J Epidemiol*, 39, 1048-63.
- EUROPEAN CENTRE FOR DISEASE PREVENTION AND CONTROL 2016. Evidence brief: Pre-exposure prophylaxis for HIV prevention in Europe. Stockholm: ECDC.
- HIV-KOMUNITA.CZ. 2016. *Testovani-Drazdany. Příspěvek na komunitním fóru z 12. 6. 2016* [Online]. Available: <http://www.hiv-komunita.cz/diskuzni-forum-pro-hiv-pozitivni-obcany.html> [Accessed 6 Jan 2017 2017].
- HLAVNÍ HYGIENIK ČR 2014. Dopady restrikce v hygienické službě v letech 2006–2012 na zajištění ochrany a podpory veřejného zdraví a primární prevence nemocí v ČR. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR.
- KOJIMA, N., DAVEY, D. J. & KLAUSNER, J. D. 2016. Pre-exposure prophylaxis for HIV infection and new sexually transmitted infections among men who have sex with men. *Aids*, 30, 2251-2.
- KVÁŠOVÁ, S. & NEČAS, V. 2011. HIV/AIDS v českých denících v proměnách času. *Adiktologie*, 11, 200-206.
- MALÝ, M., NĚMEČEK, V. & ZÁKOUCKÁ, H. 2016. Výskyt a šíření HIV/AIDS v České republice v roce 2015. *Zprávy CEM (SZÚ, Praha)*; 25(9-10): 320-330.
- MRAVČÍK, V., CHOMYNOVÁ, P., GROHMANNOVÁ, K., JANÍKOVÁ, B., TION LEŠTINOVÁ, Z., ROUS, Z., KIŠŠOVÁ, L., KOZÁK, J., NECHANSKÁ, B., VLACH, T., ČERNÍKOVÁ, T., FIDESOVÁ, H., JURYSTOVÁ, L. & VOPRAVIL, J. 2016. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2015 [Annual Report on Drug Situation 2015 - the Czech Republic]*, Praha: Úřad vlády České republiky.
- NHS ENGLAND. 2016. *NHS England announces major extension of national HIV prevention programme with Public Health England and funding for ten new specialised treatments* [Online]. Available: <https://www.england.nhs.uk/2016/12/hiv-prevention-programme/> [Accessed 22 Jan 2017 2017].
- OUT.COM. 2016. *Norway Becomes First Country to Offer Free PrEP* [Online]. Available: <http://www.out.com/news-opinion/2016/10/20/norway-becomes-first-country-offer-free-prep> [Accessed 22 Jan 2017 2017].
- PITOŇÁK, M. 2016. Mental health in non-heterosexuals: Minority stress theory and related explanation frameworks review. *Mental Health & Prevention*.
- PROCHÁZKA, I. 2015. Příčiny nárůstu HIV v gay (MSM) komunitě. In: ŠIKOLOVÁ, V. (ed.) *Ročenka Národního programu HIV/AIDS v České republice 2013–2014*. Praha: Státní zdravotní ústav Praha.
- SCOTT, H. M. & KLAUSNER, J. D. 2016. Sexually transmitted infections and pre-exposure prophylaxis: challenges and opportunities among men who have sex with men in the US. *AIDS Res Ther*, 13, 5.

SMIT, P. J., BRADY, M., CARTER, M., FERNANDES, R., LAMORE, L., MEULBROEK, M., OHAYON, M., PLATEAU, T., REHBERG, P., ROCKSTROH, J. K. & THOMPSON, M. 2012. HIV-related stigma within communities of gay men: a literature review. *AIDS Care*, 24, 405-12.

SPINNER, C. D., BOESECKE, C., ZINK, A., JESSEN, H., STELLBRINK, H. J., ROCKSTROH, J. K. & ESSER, S. 2016. HIV pre-exposure prophylaxis (PrEP): a review of current knowledge of oral systemic HIV PrEP in humans. *Infection*, 44, 151-8.